

500 jaar Protestantisme

Veelkleurigheid en eenheid

Dr. Margriet Gosker

Diverse initiatieven

Op 19 juni 1530 schreef Maarten Luther een brief aan zijn zoon Hansje Luther, dat hij veel moest bidden, goed moest leren en altijd zijn best moest doen. Dan zou hij toegelaten worden tot een prachtige tuin met lekkere appels en peren. Tante Lena mocht ook in de tuin komen, evenals zijn vriendjes Flip en Joost, twee zoontjes van Melanchthon.¹

Aan zijn vrouw Käthe schreef hij op 25 januari 1546 een brief, om uit te leggen waarom hij niet op tijd in Eisleben was aangekomen. Onderweg was het reisgezelschap namelijk – zoals Luther het noemt – een grote wederdooptster tegen- gekomen: namelijk de rivier de Saale. Die was vol watergolven en grote ijsschollen. Want het was midden in de winter en er was geen doorkomen aan. Luther schrijft: "Ik had niet gedacht, dat de Saale zo'n waterbad kon aanrichten, ze laat zich door zware stenen niet weerhouden en breekt overal doorheen."²

Twee typerende brieven van de man die op 31 oktober 1517 de stoot heeft gegeven tot de cultuurhistorische beweging die kerk en maatschappij in rep en roer bracht, en die wij Reformatie noemen. Nog altijd worden appelbomen met Luther in verband gebracht, omdat hij gezegd zou hebben, dat —als hij wist dat morgen de wereld verging— hij vandaag nog een appelboom zou planten. Vandaar het grote jubileumproject van de Luthertuin in Wittenberg met de daarin geplante 500 bomen.³ De boom van de Protestantse Kerk in Nederland is in 2010 geplant door ds Susanne Freytag, de toenmalige president

1 M. Luther, Aan Hansje Luther, 19 juni 1530, in: Door het geloof alleen. Bloemlezing uit zijn werken, vertaald en ingeleid door W.J. Kooiman, Utrecht 1955, 296-298; (W.A. Br. 5,377).

2 M. Luther, Aan Käthe, zijn vrouw, uit Halle, 25 jan. 1546, in: Door het geloof alleen. Bloemlezing uit zijn werken, vertaald en ingeleid door W.J. Kooiman, Utrecht 1955, 312-313. 3 <http://www.luthergarten.de/>

president van de Evangelisch-Lutherse Synode. Na de eerste begieting van die boom met water sprak zij over de noodzaak van water voor al wat groeit en leeft, zowel fysiek als geestelijk.⁴ Water speelt ook bij Luther zelf een grote rol en dan heeft hij het natuurlijk over het water van de doop. Door de doop gaan mensen deel uitmaken van het lichaam van Christus.⁵ Ik vond het prachtig om te lezen, dat Luther zelfs het water van de rivier de Saale doopwater durfde noemen. Woest, maar prachtig, zoals Luther zelf woest, maar prachtig was, zich door zware stenen niet liet weerhouden, maar overal doorheen brak met zijn monumentale visie. In 2017 vieren we 500 jaar Protestantisme. De Lutheranen wijden daar wereldwijd een hele decade aan, waarvan de laatste drie jaren het hoogtepunt vormen van vele herdenkingen en vieringen. Onze Duitse burens hebben in dit kader al talloze activiteiten ontwikkeld. Er zijn daar verschillende documenten verschenen, waaronder de tekst die wij hier vandaag bespreken: *Van conflict naar gemeenschap*. Er is ook een belangrijk document van de EKD⁶ verschenen onder de titel *Rechtfertigung und Freiheit*,⁷ een tekst die bijval, maar ook de nodige kritiek heeft opgeroepen. Van rooms-katholieke zijde, omdat er te weinig aandacht zou zijn besteed aan de *Gezamenlijke Verklaring over de Rechtvaardigingsleer*,⁸ van de kant van een aantal vooraanstaande oecumenici, omdat de tekst geen recht zou doen aan

4 Elk Kwartaal, uitgegeven door de Evangelisch-Lutherse Synode, 10 (2010) 3, 24
<http://www.elgstadskanaanl/download/ELK1003.pdf>

5 From Conflict to Communion. Lutheran-Catholic Common Commemoration of the Reformation in 2017. Report of the Lutheran—Roman Catholic Commission on Unity, Leipzig, 2013, 80 (§219).

6 De EKD is een gemeenschap van 20 Duitse Protestantse Kerken, waarin oornamelijk de lutherse traditie, maar ook de gereformeerde traditie, vertegenwoordigd is.

7 Rechtfertigung und Freiheit, 500 Jahre Reformation 2017. Ein Grundlagentext des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland (EKD). Im Auftrag des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland herausgegeben vom Kirchenamt der EKD. 4. Auflage, 2015.

8 Kardinaal Walter Kasper toonde zich er - al dan niet terecht - onaangenaam verrast over dat de Gezamenlijke Verklaring over de Rechtvaardigingsleer niet in de tekst genoemd werd. Maar Heinrich Bedford-Strohm, de lutherse bisschop in Beieren vond dat overdreven en de rooms-katholieke Freiburgse theoloog Markus Striet is dat met hem eens. Maar de Duitse bisschop Gerhard Feige sprak weer over "een gemiste kans".
<http://www.oecumene.nl/documentatie/oecumene-op-maandag/787-gerommel-in-deduitse-oecumene>

recente oecumenische ontwikkelingen,⁹ en tenslotte kwam er ook nog eens zware kritiek van linkse theologen, omdat de tekst te weinig maatschappelijke relevantie zou hebben.¹⁰ Maar behalve moeizame discussies zijn er in Duitsland ook enthousiaste programma's ontwikkeld. Er worden pelgrimsroutes uitgezet langs belangrijke Luthersteden, er worden boeken uitgegeven, concerten en tentoonstellingen georganiseerd, en er wordt gewerkt aan een *Luther Pop Oratorium*, met niet minder dan 3000 zangers en zangeressen.¹¹ In Nederland komt het allemaal wat trager en later op gang, al heeft Refo500 zeker internationaal al veel op de kaart gezet. En ook al hebben we hier geen Pop Oratorium, er wordt wel gewerkt aan het opzetten van een groot Reformatiekoor, met in het repertoire een speciaal gecomponeerde Reformatiecantate en het Geneefse Psalter en ook *een vaste burcht* ontbreekt er niet aan.¹² Als Protestantse Kerk van Nederland zijn we inmiddels ook met onze voorbereidingen begonnen. Op 1 juni 2015 heb ik van de Protestantse Kerk opdracht gekregen om leiding te geven aan de invulling van de viering van 500 jaar Protestantisme. Een mooie taak, die ik met blijdschap vervul. Ik kan de woorden van de secretaris-generaal van de Lutherse Wereldbond – Martin Junge - zeker onderstrepen, die zegt dat het Protestantisme geen uniforme beweging is, maar een policentrisch karakter heeft, veelkleurig is en zich in allerlei verschillende contexten beweegt.¹³ Een zekere angst voor uniformiteit is ons als protestanten niet vreemd. Veelkleurigheid is een woord dat zeker bij het Protestantisme past. En tegelijk wordt de roep om eenheid steeds sterker.¹⁴

9 De oecumenicus Peter Neuner wees op een aantal vreemde uitspraken, die voorkomen hadden kunnen worden als een katholiek theoloog had meegelezen. Wolfgang Thönissen, directeur van het oecumenisch instituut in Paderborn sprak zelfs over een 'annulering van alle oecumenische gesprekken uit de laatste tien jaar'. Volgens hem probeert de tekst niet om "centrale overtuigingen van de Reformatoren op historische gronden te reconstrueren en dan voor vandaag verstaanbaar te maken, maar om haar voor een protestantse oriëntering te instrumentaliseren". <http://www.oecumene.nl/documentatie/oecumene-opmaandag/787-gerommel-in-de-duitse-oecumene>

10 K. Butting, 'Trost ohne Gerechtigkeit', in: Junge Kirche 76 (2015)1, 1-4. U. Duchrow, 'Die Reformation radikaliseren', in: Junge Kirche 76 (2015) 1, 42-44.

11 <http://www.luther-oratorium.de/>

12 <http://www.refo500.nl/news/view/1559/zing-mee-met-het-groot-reformatiekoor.html>

13 Letter of Martin Junge, To the LWF member churches, 14 October 2015.

14 'Wij kiezen voor eenheid', Dertien geestelijke leiders onderschrijven het Manifest van eenheid, Aalten2009.

We kijken bij de viering van 500 jaar Protestantisme natuurlijk niet alleen terug. Het zal er ons er in Nederland vooral om gaan, dat we de actualiteit van het Protestantisme in een oecumenische context onderstrepen. Juist in een oecumenische setting worden mensen zich immers des te meer bewust van hun eigen protestantse of rooms-katholieke identiteit. We willen laten zien in welk opzicht het Protestantisme toekomst heeft en relevant is voor mensen van nu, en we hopen daardoor ook onze oecumenische betrekkingen te versterken en scherper zicht te krijgen op wat ons als christenen uit alle denominaties samenbindt. Hoe kun je anders het evangelie geloofwaardig verkondigen in onze tijd?¹⁵ Dat kan alleen als we als christelijke kerken samen optrekken in een voluit oecumenische gezindheid. We zijn geroepen tot gezamenlijk herdenken en er is veel meer dat ons verenigt dan wat ons scheidt, zoals ook Paus Johannes XXIII al zei.¹⁶ Vanuit het moderamen van de Protestantse Kerk in Nederland en de rooms-katholieke Bisschoppenconferentie in Nederland is een werkgroep daarom bezig om de viering van 500 jaar Protestantisme op 31 oktober 2017 voor te bereiden.

Eerste oecumenische herdenking

Maar kun je 500 jaar Protestantisme wel vieren? De reformatoren hebben de breuk niet gewild. Luther niet, Calvijn ook niet. Dat er toch een breuk van is gekomen, is doodzonde, zei Klaas van der Kamp, de algemeen secretaris van de Raad van Kerken afgelopen zaterdag (op de dag van de Kerkhervorming) voor de microfoon van de Evangelische omroep.¹⁷ En inderdaad, we kunnen nooit de verdeeldheid van de kerk vieren. Als we de kerk mogen zien als het lichaam van Christus, dan weten we ook, dat breuken in een lichaam pijn doen. Die pijn kunnen we benoemen en betreuren, maar niet vieren. En als we dan toch gaan vieren, dan vieren we zeker anders dan bij vorige eeuwfeesten. We leven in een andere situatie en in een andere context. Dat betekent dat we ons ook andere dingen herinneren, en dat we ons de dingen anders herinneren.¹⁸ Het eeuwfeest van de

15 Citaat:...the animosity of confessional oppositions harms Christian credibility. From Conflict to Communion. Lutheran-Catholic Common Commemoration of the Reformation in 2017. Report of the Lutheran - Roman Catholic Commission on Unity, Leipzig, 2013, 15.

16 From Conflict to Communion, p. 8.

17 <http://www.eo.nl/radio5/programmas/onderweg/aflevering-detail/onderweg-20151031t200000/>

18 From Conflict to Communion, §16

Reformatie in 1617 vond plaats aan de vooravond van de dertigjarige oorlog, een vreselijke oorlog met talloze slachtoffers. Dat bepaalde ook de manier van tegenover elkaar staan. Godsdienstoorlogen zorgen er altijd voor, dat mensen hun eigen identiteit gaan benadrukken en elkaar verketteren. Een eeuw later – in 1717 - werd er een penning geslagen met de woorden: "Gott vermehr zu seiner Ehr Doctor Luthers reine Lehr!" In 1817 a de Franse Revolutie en de val van Napoleon werd Luther gezien en gevierd als een Duitse Nationale held en in 1917, midden in de eerste Wereldoorlog, werd Luther samen met Bismarck en Hindenburg op het schild geheven als de sterke man en de vader van het Duitse Keizerrijk.

In 2017 vieren en herdenken we de Reformatie voor het eerst in een oecumenisch tijdperk, in een tijd van globalisering en van secularisatie. Dat zet een heel andere toon. Een toon van bescheidenheid. Maar het is wel een kans om de inspiratie van de reformatie opnieuw door te laten werken in onze tegenwoordige wereld. En 2017 is zeker een kans om te vieren, dat door Gods goedheid en mede dankzij de oecumenische beweging van de 20e eeuw de christelijke kerken weer dichterbij elkaar zijn gekomen, al zijn de beslissende stappen op weg naar eenheid nog steeds niet gezet. In het jubileumjaar 2016-2017 zie ik

kansen om de rijkdom en de waarde van het protestantisme te laten zien. Er zijn plannen om ook in Nederland Reformatiesteden aan te wijzen. Refo500 heeft zowel Dordrecht als Gouda tot Reformatiestad benoemd, evenals Zwartewaterland.¹⁹ De CPCE (*Communion of Protestant Churches in Europe*) heeft de Limburgse stad Gennep tot eerste Nederlandse Reformatiestad uitgeroepen, wat wel weer bijzonder is, omdat Gennep in een sterk rooms-katholieke omgeving is gelegen. Deze Reformatiestad heeft als kenmerk respect en tolerantie.²⁰ Ik hoop dat nog andere Nederlandse steden zullen volgen. In Kampen is men er al mee bezig en ik hoop ook op de Friese stad Franeker.

De EKD heeft een Europese Stationenweg²¹ uitgezet, waarbij een voertuig — genaamd *De verhalenmobiel*— door heel Europa gaat rondrijden om overal verhalen te verzamelen van mensen die geraakt zijn door het evangelie. Die mobiel rijdt straks langs ruim zestig steden in Zwitserland, Hongarije, Slovenië, Scandinavië, Italië en Ierland, maar ook langs de befaamde Duitse Luthersteden Augsburg, Worms, de Wartburg etc. De start van *de Verhalenmobiel* is in Genève in november 2016 en het is de bedoeling dat het via Rome verder gaat om in mei 2017 in Wittenberg aan te komen. Ik heb gezien dat ook Kassel als Reformatiestad aan de Stationenweg zou meedoen, maar ik heb het niet meer kunnen verifiëren. Wij doen er in Nederland dus ook aan mee. De steden Deventer en Dordrecht werken nu al hard aan de voorbereidingen. Begin april 2017 is *de Verhalenmobiel* in ons land.

Typisch protestantse thema's

In het jubileumjaar willen we als Protestantse Kerk ook typisch protestantse thema's aan de orde stellen, die inmiddels natuurlijk allang geen typisch protestantse thema's meer zijn en gelukkig maar. Was Sola Scriptura ooit een protestants adagium, nu is de Bijbel van ons allemaal en in gewone taal. Al moet ik toegeven, dat het me wel eens gebeurd is, dat ik in een rooms-katholieke setting mocht voorgaan en mijn eigen Bijbel niet had meegenomen. Toen had ik dus wel een probleem, want een Bijbel was op het altaar niet

¹⁹ <http://www.refo500.nl/nl/locations>

²⁰ Margriet Gosker en Mieke Hoogkamp, 'Gereformeerden in Gennep waren geen scherpelijpers' in: Christelijk Weekblad 63 (2015) 22, 4-5.

²¹ <https://r2017.org/europaeischer-stationenweg/>

aanwezig en daar had ik niet op gerekend. Gelukkig ontdekte ik al snel, dat het Bijbelgedeelte dat ik wilde lezen ook in het Missaal was opgenomen en zo was het probleem snel opgelost. Typisch protestantse thema's van toen zijn inmiddels oecumenisch verbreed. De vrijheid van een Christenmens, geloofsvernieuwing, *semper reformanda*, de individuele verantwoordelijkheid van elk mens, amazing grace, het gaat ons allemaal aan. De vragen over de rechtvaardiging door het geloof alleen zijn uitgemond in de *Joint Declaration on the Doctrine of Justification* in 1999.²²

Over *Simul justus ac peccator* bestond al in de 16e eeuw aanzienlijke convergentie.²³ *Soli Deo Gloria* was niet alleen het adagium van Calvijn, maar het was ook al het motto van Ignatius van Loyola.²⁴ Het ambt van alle gelovigen kreeg perspectief in Vaticanum II, toen niet alleen de Limatekst over het ambt begon met Gods volk onderweg, maar ook de Dogmatische Constitutie *Lumen Gentium* uit 1964 deze insteek had.²⁵ Wat vieren we nu eigenlijk in het jubileumjaar 2016-2017? Ik zou zeggen: we vieren samen het feest van het éne geloof, dat ons geschonken is en dat ons allen samenbindt in Christus Jezus onze Heer. We vieren dit feest in diepe dankbaarheid aan onze Schepper en we dragen de blijde boodschap van het evangelie uit in de kracht van de Heilige Geest. Ik wens ons allen toe, dat wij geloofwaardig zijn in geloof, hoop en liefde.

²²http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/documents/rc_pc_chrstuni_doc_31101999_cathluth-joint-declaration_en.html

²³ Even in the sixteenth century, there was a significant convergence between Lutheran and Catholic positions concerning the need for God's mercy and humans' inability to attain salvation by their own efforts. The Council of Trent clearly taught that the sinner cannot be justified either by law or by human effort (*From conflict to communion* §119).

²⁴ G.C. Berkouwer, *Geloof en rechtvaardiging*, Kampen 1949, 55.

²⁵ *From Conflict to Communion*, §26 en 28. M. Gosker, *Het ambt in de oecumenische discussie, de betekenis van de Lima-Ambstekst voor de voortgang van de oecumene en de doorwerking in de Nederlandse SoW-Kerken*, Delft 2000, 88.

Personalia

Dr. Margriet Gosker

Dr. Margriet Gosker is emeritus predikant van de protestantse gemeente in Venlo en voor de Protestantse Kerk in Nederland coördinator van de viering van 500 jaar Reformatie.

500 jaar Protestantisme 40